

7. «Нескорений Український Донбас» (Історія, постаті, культура, мистецтво) Історико-краєзнавчий та літературно-мистецький альманах / ГО «Товариство Олекси Тихого». Львів: Видавництво «Левада», 2018.
8. Никольський В. Репресії 1937–38 рр. у Вугільній промисловості Донеччини: Узагальнення кількісних показників. *Реабілітовані історією. Донецька область*. Кн. 8. Київ–Донецьк, 2011. 624 с.
9. Реабілітовані історією. Донецька область. Науково-документальна серія книг. Київ–Донецьк, 2004–2011.
10. Скорботна луна. Серія книг «Гірка пам'ять. Голодомор 1932–1933 рр. на Донеччині». Громадсько-політичне видання. Донецьк. 2008.
11. Олейников М. Я. Красноармейск. Историко-краеведческий очерк. Донецк: «Донбасс», 1974. 96 с.
12. Гайворонський П. Історія міського статусу Красноармійська. Донецьк: «Каштан» 2009. 60 с.
13. Любимый город. Историко-краеведческий альманах. Донецк: «Каштан», 2013. 80 с.
14. Отчет начальника работ по постройке Екатерининской железной дороги. 1881–1884 годы. Временное управление казенных железных дорог. Санкт-Петербург, 1885. 500 с.
15. Белицкий П. Залізниця Покровськ–Добропілля–Дубове. Короткий путівник. Краматорськ: «Каштан», 2020. 100 с.

**СТУДІЇ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я
НА СТОРІНКАХ «ВІСНИКА МДУ. СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ»
(2015–2019 РР.)**

Романцов В. М., Романцова Н. І.

This paper gives a detailed analysis of historiographical aspects of evolving the history of ukrainian Pryazov region by the scientists of Mariupol State University, in the studies, published during 2015–2019 on the pages of the Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Studies.

Key words: *historical country studies, history of Pryazov region, historians of Mariupol State University, Bulletin of Mariupol State University.*

Історичне краєзнавство – важлива галузь соціогуманітарних студій, сфера історичних знань, пов'язана з минулим рідного краю, яка безпосередньо впливає на формування історичної пам'яті. Кафедра історичних дисциплін Маріупольського державного університету є одним із провідних центрів історико-краєзнавчих студій в Маріуполі та загалом у регіоні українського Приазов'я. Тут зосереджено потужний фаховий потенціал вчених, які протягом тривалого часу здійснюють активні наукові розробки щодо різних аспектів історії приазовського краю, Маріуполя, які охоплюють період з кінця XVIII до початку XX ст.

Особливо активно історико-краєзнавчі дослідження науковці кафедри здійснюють протягом 2015–2019 рр. У сучасній складній військово-політичній ситуації гостро стоїть питання формування історичної пам'яті мешканців краю, патріотичного виховання молоді. Цьому великою мірою сприяють наукові дослідження краєзнавців. Важливу роль в оприлюдненні історико-краєзнавчих студій маріупольських істориків відіграє збірник наукових праць «Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія». В зазначений період це видання отримало загальноукраїнське наукове визнання. Завдяки цьому краєзнавчі публікації з історії Приазов'я стали доступні науковцям не лише нашого регіону, але й всієї України.

Наукову розробку теоретичних аспектів історичного краєзнавства започаткувала в 1990-х рр. д-р іст. наук, професор В. Ф. Лисак [13, с. 213–214]. У своїй сучасній публікації вона продовжила дослідження цієї теми, проаналізувавши стан дослідження історії Донеччини. Вчена відзначила також науковий доробок істориків МДУ за період до 2015 р. [16, С. 57–71].

Більшість науковців МДУ, які досліджують історико-краєзнавчу проблематику, присвятили свої студії минулому Північного Приазов'я періоду кінця XVIII – початку XX ст. Різні аспекти історії цього краю аналізували у своїх наукових статтях, опублікованих у Віснику МДУ, С. С. Арабаджи, В. С. Волоніць, В. М. Коробка, Ю. В. Коробка, С. В. Новікова, В. М. Романцов. Їхні праці ґрунтуються на широкій, різноманітній джерельній базі, яка охоплює архівні матеріали, законодавчі акти імперської доби, матеріали особового походження.

В історико-краєзнавчих студіях науковців МДУ вагоме місце посідає проблематика, пов'язана з історією м. Маріуполя кінця XVIII – початку XX ст. С. С. Арабаджи у своїй статті за матеріалами особового походження розглянула зовнішній вигляд цього міста, його впорядкованість у XIX ст. і зазначила, що містяни Маріуполя достатньо забезпечувалися промисловими та продовольчими товарами, там було чимало торговельних закладів, які знаходилися в різних частинах міста, але вони мали непривабливий вигляд, недостатньо було розважальних установ. Негативно позначалися на побуті мешканців відсутність бруківки на дорогах, велика кількість ям, нестача перевізників [3, с. 19].

С. В. Новікова, висвітлюючи питання про різні аспекти розвитку міської інфраструктури Маріуполя у XIX – на початку XX ст., звернула увагу на те, що у цей період «Маріуполь з невеличкого провінційного містечка перетворився на достатньо велике місто, повітовий центр, в якому були зосереджені найбільші заклади промисловості і торгівлі повіту». Прискореними темпами місто розвивалося з останньої чверті XIX ст., чому сприяли будівництво нового морського порту та двох металургійних заводів, а також підтримка розвитку муніципального господарства з боку міської влади та підприємницьких кіл. Але на доволі низькому рівні перебували стан медичних закладів, система шляхів сполучення,

санітарний стан міста [18, с. 75]. Також авторка зазначила, що наприкінці XIX – на початку XX ст. у Маріуполі мали свої представництва усі великі судноплавні компанії Чорноморсько-Азовського басейну, а у 1880-х рр. місцеві підприємці створили дві приватні компанії [17, с. 60].

В. С. Волоніць, розглядаючи питання становлення внутрішньої торгівлі у Маріуполі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., зробила висновок, що більшість купців у місті були греками. Статистичні дані свідчать про значне коливання чисельного складу купців другої та третьої гільдій, що пояснюється нестабільним фінансовим становищем цих категорій місцевого купецтва. Нерідко торговці змушені були закладати своє майно, аби отримати кошти на реалізацію торговельних операцій [12, с. 14].

У спільній розвідці В. С. Волоніць і С. В. Новікової зазначено, що промисловий розвиток Маріуполя у XIX – на початку XX ст. відбувався у два етапи. До 1870-х рр. промисловість міста «була розвинена дуже слабо, забезпечувала в основному лише внутрішні потреби регіону і знаходилася у безпосередній залежності від темпів розвитку сільського господарства. У місті діяли рибні, шкіряні, свічкові, миловарні, тютюнові, винокурні, борошномельні підприємства, підприємства харчової галузі, власниками яких переважно були представники грецького та єврейського, а інколи – іноземного купецтва». Будівництво у Маріуполі двох великих металургійних заводів, морського порту, залізниці значно поживило різні сфери життя міста, завдяки чому на початку XX ст. «Маріуполь став відігравати помітну роль в економіці Російської імперії» [2, с. 49–50].

У статті В. М. Коробки та Ю. В. Коробки аналізуються заходи маріупольського міського самоврядування щодо улаштування в місті електростанції та електричного освітлення [15, с. 75–89]. Автори наголошують, що «електростанція забезпечувала електричне освітлення міста, була підприємством, яке працювало на потреби міського господарства. Її будівництво збагачувало багатогранність видів трудової діяльності та дозволяло городянам». З іншого боку, дослідники звернули увагу на те, що «тиск міського самоврядування на приватників та вилучення їх з ринку електропостачання в місті» породжував монополізм, усунення конкуренції та можливість у цій сфері одному економічному суб'єкту встановлювати монопольну ціну», а запровадження електричного освітлення в приватних оселях заможних мешканців міста «поглиблювало на тому історичному етапі прірву між бідністю та багатством» [15, с. 85–86].

Значну увагу приділили автори історико-краєзнавчих публікацій питанням історії Північного Приазов'я. У грудні 2018 р. у МДУ відбулася презентація монографії «Німецькі консули в Північному Приазов'ї», авторами якої є вчені з Бердянського державного педагогічного університету І. І. Лиман та В. М. Константинова. Їхня праця викликала великий науковий інтерес. Свідченням цього

була рецензія В. М. Романцова на цю працю [1, с. 337–338]. Рецензент зазначив, що відомі бердянські історики зібрали у своїй книзі великий масив фактів щодо дипломатичної діяльності німецьких консулів на землях Приазов'я у XIX – на початку XX ст. В дослідженні використані німецькі, англійські, іспанські, французькі дипломатичні джерела. Цікаві документи та світлини, знайдені бердянськими істориками в німецьких та українських архівах, відбивають вплив німецьких консульств на процеси промислової та сільськогосподарської модернізації приазовського краю у другій половині XIX – на початку XX ст.

В. М. Коробка та Ю. В. Коробка проаналізували дискусійні аспекти особливостей адміністративно-територіального устрою українського Надазов'я наприкінці XVIII – у 70-ті рр. XIX ст. [14, с. 90–99]. Науковці розглянули питання про зміни адміністративно-територіального статусу цієї території у зазначений період. Спираючись на аналіз імперського законодавства, вони заперечують існування Маріупольського грецького округу, який не був зафіксований у законах Російської імперії. Автори наголошують, що «уперше стосовно Маріуполя, як міста окружного, відповідний термін законодавцем було застосовано в указі від 28 вересня 1859 р. Ймовірно округ Маріуполя створювався як адміністративно-поліцейська одиниця, прообраз повіту. У будь-якому випадку нова територіальна одиниця на законодавчому рівні була задекларована не для окреслення простору поширення прав та привілеїв маріупольських греків, а задля встановлення територіальних меж нижчої ланки державної управлінської структури на Маріупольщині» [14, с. 95].

С. С. Арабаджи розглянула організацію навчального процесу в земських початкових школах Маріупольського повіту [5, с. 9–17]. Дослідниця звернула увагу на те, що в повіті функціонували переважно змішані земські початкові школи. Не дивлячись на трирічний (у грецьких селищах – чотирирічний) термін навчання у цих навчальних закладах, воно в середньому продовжувалося 2–2,4 року, а навчальний рік в них тривав від чотирьох до шести місяців. Дітей приймали до школи у віці 8–9 років. Наприкінці кожного навчального року учні здавали екзамени, за результатами яких їх переводили до наступного відділення. Авторка зазначила, що діти часто змушені були пропускати заняття через погані погодні умови, відсутність теплої одягу та взуття, активізацію сільських польових робіт. Часто вчителі на уроках карали дітей, «але вони не скаржилися на це батькам, оскільки боялися, що будуть ще раз покарані» [5, с. 14].

У розвідці С. В. Новікової висвітлюються питання розвитку професійно-технічної освіти в Маріупольському повіті останньої третини XIX – початку XX ст.) [19, с. 71–80]. Підсумовуючи своє дослідження, авторка зробила висновок, що «у досліджуваний період в Маріуполі та його повіті діяли різноманітні за освітнім рівнем, спрямуванням і фінансуванням заклади професійної освіти». Вони з'явилися у Маріуполі у 1870-х рр., а на початку XX ст. розвивалися особли-

во активно. Ці заклади готували фахівців різних професій: ковалів, слюсарів, токарів, механіків, майстрів для металургійних підприємств, лісників та ін. [19, с. 77].

Науковий інтерес краєзнавців МДУ викликають різні аспекти історії грецького населення нашого краю. Найбільше приділяла увагу цій проблематиці С. С. Арабаджи. Вона проаналізувала описово-статистичні джерела як носії інформації про повсякденність грецького населення Маріупольського повіту у XIX – на початку XX ст., повсякденність дитини в грецькій родині Маріупольського повіту наприкінці XIX – на початку XX ст., діяльність Маріупольського грецького суду, традиційні заняття греків Північного Приазов'я та їхній вплив на здоров'я чоловіків [4, 6, 7, 8]. Спільно з молодим науковцем В. Е. Харахурсахом Світлана Сергіївна розглянула розвиток початкової освіти у грецькому селищі Мангуш у другій половині XIX – на початку XX ст. [9, 10].

Історіографічний аналіз засвідчив, що протягом 2015–2019 рр. історики МДУ активно досліджували історико-краєзнавчу проблематику, пов'язану з минулим Північного Приазов'я, що знайшло відбиття у розвідках, опублікованих на сторінках збірника наукових праць Вісника МДУ. Серія: Історія. Політологія. Опрацювавши широке коло джерел, викладачі кафедри історичних дисциплін МДУ С. С. Арабаджи, В. С. Волониць, В. М. Коробка, Ю. В. Коробка, С. В. Новікова, В. М. Романцов розглянули питання історії м. Маріуполя, Маріупольського повіту, грецької спільноти, яка мешкає в нашому регіоні, і зробили значний внесок у наукове пізнання історії краю.

Джерела та література

1. Romanzov V., Lyman I., Konstantinova V. German Consuls in the Northern Azov Region. Dnipro: LIRA, 2018. 500 p.: PIC., MAPS. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 2019, Вип. 24. С. 337–338.
2. Volonits V., Novikova S. The industrial Development of Mariupol DURING the nineteenth – the earlytwentieth Centuries. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2016. Вип. 13/14. С. 41–50.
3. Арабаджи С. С. Зовнішній вигляд Маріуполя і його впорядкованість у XIX ст. очима гостей міста за матеріалами особового походження. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2016. Вип. 17. С. 9–14.
4. Арабаджи С. С. Маріупольський грецький суд: сфери діяльності та проблеми функціонування. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. Вип. 19. С. 14–21.
5. Арабаджи С. С. Навчальний процес в земських початкових школах Маріупольського повіту. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2015. Вип. 12. С. 9–17.
6. Арабаджи С. С. Описово-статистичні джерела як носії інформації про повсякденність грецького населення Маріупольського повіту у XIX – на початку

- куXX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2015. Вип. 13/14. С. 9–16.
7. Арабаджи С. С. Повсякденність дитини в грецькій родині Маріупольського повіту наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 16. С. 17–23.
 8. Арабаджи С. С. Традиційні заняття греків Північного Приазов'я та їх вплив на здоров'я чоловіків. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 15. С. 9–18.
 9. Арабаджи С. С., Харахурсах В. Е. Земська початкова освіта в с. Мангуш: становлення та розвиток у 70-ті роки XIX – на початку XX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 26. С. 7–18.
 10. Арабаджи С. С., Харахурсах В. Е. Розвиток початкової освіти в с. Мангуш в 60-ті роки XIX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 25. С. 7–17.
 11. Волоніць В. С. Грецьке купецтво у зовнішній торгівлі Маріуполя XIX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2015. Вип. 12. С. 17–24.
 12. Волоніць В. С. До питання про становлення та розвиток внутрішньої торгівлі у Маріуполі наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 24. С. 9–18.
 13. Дослідники історії Південної України: біобібліографічний довідник / упор. Ігор Лиман. Київ, 2013. С. 213–214.
 14. Коробка В. М., Коробка Ю. В. Адміністративно-територіальний устрій Українського Надазов'я наприкінці XVIII – у 70-ті роки XIX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 13/14. С. 90–99.
 15. Коробка В. М., Коробка Ю. В. Заходи міського самоврядування з улаштування електростанції та електричного освітлення Маріуполя. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 24. С. 75–89.
 16. Лисак В. Ф. Історичне краєзнавство в контексті вивчення суспільнополітичної кризи Південного Сходу України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 16. С. 57–71.
 17. Новікова С. В. Діяльність судноплавних компаній у Маріуполі (остання чверть XIX – початок XX ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 15. С. 57–63.
 18. Новікова С. В. Розвиток міської інфраструктури Маріуполя (XIX – початок XX ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2018. Вип. 21. С. 69–78.
 19. Новікова С. В. Розвиток професійно-технічної освіти в Маріупольському повіті (остання третина XIX – початок XX ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2015. Вип. 12. С. 71–80.